

עיצוב הבריאה והמצוות מאז הבריאה - בעקבות חטאי האדם

פרק שלישי (ואחרון) בסדרת 'שיטת רבי עובדיה ספורנו בסדר התורה'

מתורתו של הרב יהודה קופרמן זצ"ל*
מתוך סדרת הספרים - 'על מקומו של פשוטו של מקרא בשלימות התורה
ובקדושתה'

בסדרה זו סקרנו את משנת רבי עובדיה ספורנו בנוגע לסדר התורה – עדכון העולם והמצוות בעקבות עלילות האדם. את הפרק הראשון פתחנו עם החידוש על ידי שתי דוגמאות מרכזיות מפירושו על התורה. כך נפרשה לעינינו דרכו, התופסת שעם ישראל יורד מדרגה בעקבות החטא, ובעקבות זאת בני ישראל מצטווים במצוות נוספות כדי לתקנם ולאפשר להם להגיע על ידן למדרגה עליונה ולהשראת שכינה. שתי נקודות המפנה הן: חטא העגל וחטא המרגלים. בחלק זה נחשפנו לנקודת המבט היחודית של הספורנו - כיצד הוא רואה במבט כולל ובדקדוק מפורט את הספרים שמות, ויקרא, במדבר, את מגמת האירועים המתוארים בהם, ואת סדר נתינת המצוות המתפתח כתוצאה מקורותיהם של ישראל.

בפרק השני למדנו את משנתו באופן שיטתי אשר מתחילה כבר מראשית ימי הבריאה והאדם. כך סקרנו בקצרה את השתלשלות מצב האדם והבריאה מאז יצירתם – ספר בראשית, ועד אחר חטא העגל וספר ויקרא. בתחנות אלו, האדם יורד ממדרגתו, והעולם עימו, וכתוצאה מכך מעודכן במסלול חדש עם מצוות נוספות. כל זה מתחיל כבר מאז בריאתו. אע"פ שלא נגענו בכל ימי עולם, יש להדגיש שלפי הספורנו מהלך זה ממשיך בחטאי המדבר ובעקבות כך בהוספת מצוות. כך גם בארץ ישראל וימי נביאים, בחורבן הבית, עד ימי אחרית הימים.

---

* פרקים אלו נערכים מחדש עבור 'פשטות המתחדשים' על ידי העורך יה"ל, ועליו השגיאות. פרקים נוספים פורסמו כאן בגיליונות קודמים.

הראנו, שמלבד המענה לסדר התורה ולפירוש מגמתה, יש כאן השקפה תורנית כוללת בבסיס היהדות ובמטרת הבריאה.

בפרק זה ננסה להבין כמה ממאמרי חכמינו ע"פ משנת הספורנו, ונעסוק בנקודת השבר בין 'לוחות ראשונים' ל'לוחות שניים' שזו אחת מיסודות משנת הרב קופרמן בעומק דרכו של הספורנו. כמו כן נתחקה אחר חכמים אחרים שהלכו בעקבותיו.

א. תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני

הקושי העיקרי שעומד בבסיס משנת הספורנו, הינו הדבר המקובל לנו מחכמינו, בש"ס ובמדרשים שכל תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני!
בברכות (ה ע"א):

ואמר רבי לוי בר חמא אמר ר"ש בן לקיש, מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, לוחות - אלו עשרת הדברות, תורה - זה מקרא, והמצוה - זו משנה, אשר כתבתי - אלו נביאים וכתובים, להורותם - זה תלמוד, מלמד שכולם ניתנו למשה מסיני. [וכן עיין מכות כג:]

וכן במגילה (יט ע"ב):

שהראהו הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומה שהסופרים עתידין לחדש.

ובירושלמי (פאה פ"ב):

מקרא משנה תלמוד ואגדה, אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני.

ובשמות רבה (כח ו):

א"ר יצחק, מה שהנביאים עתידיים להתנבאות בכל דור ודור קיבלו מהר סיני...., שאע"פ שלא היו באותה שעה - כל אחד ואחד קיבל את שלו.

כל זה נראה לכאורה סותר את שיטת הספורנו שישאל נצטוו במצוות מסויימות [כמו משכן, קרבנות וטהרה] רק אחר חטא העגל, ובמצוות אחרות [כמו פרשת חלה

וציצית] רק אחר חטא המרגלים. זאת אומרת, ההתנהגות של עם ישראל כמשך ארבעים שנות מדבר היא שהכתיבה את תרי"ג המצוות! ולכן נשאלת השאלה, כיצד ניתן להחזיק בדרך חכמינו בד בבד עם משנת הספורנו? זאת ועוד, שיטת הספורנו מתחילה כבר מראשית ימי עולם, בריאת האדם בגן עדן, שם היתה לו רק מצווה אחת והיה די לו בה, ודרכה היה משיג השלימות. וזה לכאורה נסתר מהמקובל שתורה קדמה לבריאת עולם! כדקיי"ל בכמה מקומות בחז"ל. נדרים (לט):

"שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, אלו הן: תורה, ותשובה..."

וכמבואר במסכת זבחים (קטז):

"שהיתה גנוזה אצלו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם".

וכן הוא בבראשית רבה (ח ב):

"דאמר ר"ש בן לקיש שני אלפים שנה קדמה התורה לברייתו של עולם".

וכלשון הזוהר השגורה בפי כל - "אסתכל בה באורייתא וברא עלמא"¹.

ב. יסוד הרמב"ן 'התורה שמוותיו של ה'

כאן מגיע הרב קופרמן, כמחדש, ולא פחות מכך כמחנך, המבין את עומק הנקודה הרגישה בשאלות נוקבות אלו. לכן מניח הרב זצ"ל כי הספורנו במשנתו, צועד עם דברי הרמב"ן² בהקדמתו לספר בראשית שכתב:

¹ ספר הזוהר, ח"ב, דף קס"א ע"א.

² ראה להלן שאין זו השערה גרידא, אלא הוא מסתמך על דיוק מדברי הספורנו עצמו, והדברים מתיישבים היטב. אחר משה ומתן שהיה לי עם הרב משה קרביץ (מגדולי המומחים במשנת הספורנו ותקופתו. הוא מוכר לרבים מעריכת כתבי הספורנו המבוארים, ומכך שהוציא לאור עולם לראשונה את ספרי 'אמר הגאון' - שיעורי הספורנו עה"ת ותהלים) בנושא זה ביישוב דברי הספורנו עם דברי חכמים, ובתרומתו הענקית של הרב קופרמן זצ"ל במשנת הספורנו. הוסיף והעיר לי הרב קרביץ בשולי הדיון, כי הוא אישית מתקשה לקבל את הגישה של ה'תורה בלי הפסק' בתוך משנת הספורנו, כיוון שמעולם לא הזכיר הספורנו עניין זה. על כן הרב קרביץ שליט"א שיער בדרך דומה: לפי הספורנו היתה צריכה להיות תורה שבע"פ מפי הקב"ה שהיתה ברורה בלי צורך לדרשות ולימודים,

עוד יש בידינו קבלה של אמת, כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחד. כאילו תחשוב על דרך משל, כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות, כגון: 'בראש יתברא אלהים', וכל התורה כן.... ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה, בענין הזה שהזכרנו היה, שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות, והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות, ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה, ונתנה למשה רבינו על דרך קריאת המצוה, ונמסר לו על פה קריאתה בשמות....

דהיינו שהתורה שבה נברא העולם, בשורשה היא אותיותיה של תורה שבידינו, ולא דווקא בפסוק אשר ניתן בסניני על ידי משה. בדברי הספורנו עצמו יש רמז לדרך זו, כך מדייק הרב מדברי הספורנו המכוננים בפירושו על ספר שמות בתהליך מתן תורה, על הפסוק "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הַהָרָה וְהִנֵּה יָשָׁם וְאָמַנָה לְךָ אֶת לַחַת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַבְתִּי לְהוֹרְתָם" (כד, יב):

"אשר כתבתי - כי לולא הטאו בעגל היתה כל התורה נתונה חתומה מיד הבורא יתברך כמו הלוחות, כמו שהעיד באמרו "ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו" וכו'. ומאז שחטאו בעגל לא זכו לכך, אבל כתבה משה במצותו, כאמרו אחר כך "כתוב לך את הדברים האלה" ולא הביא משה רבינו את הלוחות אלא כדי לשברם לעיניהם, לשבר את לבם הזונה, כדי שיחזרו בתשובה.

הרב מפענח את הפירוש החדש שהנפיק הספורנו למושג 'חתומה', שהוא כדברי הרמב"ן – שהתורה יכולה להיקרא רצוף באותיותיה ובפסוקים אחרים.

וכל זה היה כלול ב'התורה והמצוה'. לפני החטא היו צריכים לקבל 'התורה והמצוה' מאת ה', ולפי שחטאו לא קיבלו. והיינו שמרע"ה היה אמור לתת תורה ומצוה במעלה עליונה יובח מתבארים דברי הגמרא במנחות שמשה לא הבין את דברי ר"ע, ולכן לוחות שניות כפליים לתושיה, שניתנו עם תורה שבע"פ, משא"כ לוחות ראשונות]. לפי"ז, הספורנו סבור כי לא כל המדרשים הנזכרים מתפרשים כפשוטם. כאן אביע את דעתי, אחר עיסוק לא מבוטל במאמרי הרב קופרמן במשנת הספורנו ובשאר חידושי: כאשר נגע הרב זצ"ל בנקודות עמוקות ושורשיות אשר יושבות על בסיס האמונה והתורה, הוא לא הסכים להשאיר עצבים אלו חשופים ומוטלים לכל נער, עד אשר טיפל וביסס את יסודות התורה. למען לא ישתו התלמידים הבאים אחרי וימותו, ונמצא שם שמם - מתחלל (עין אבות א, יא).

על פי יסוד עמוק זה, השאלות הנזכרות מתיישבים מאליהן: אמת היא שהתורה באותיותיה נבראה עוד טרם ימי עולם, ולא תהיה מוחלפת! כל מה שהתעדכן בעקבות החטאים, זו צורת הקריאה והפיסוק הנוכחי של התורה, כל זאת בעקבות החטאים, ראשון להם הוא חטא העגל.

ג. פרשנות הנצי"ב ליסוד זה

הרב נועץ את המסמר האחרון במבנה כולל זה, בסיום חשוב: לוחות הראשונים – טרם החטא, היו אותה 'תורה חתומה' - 'שמותיו של הקב"ה', בקריאתה האחרת. אלא שאחרי שחטאו ונסלח להם, מסר להם ה' ע"י משה את הלוחות השניים כפי התורה הכתובה והפסוקה שלנו, עם משכן, עם הלכות טומאה וטהרה ושאר מצוות. פרשנות זו לדברי הרמב"ן מבוססת על דברי הנצי"ב ב'העמק דבר' בפרשת משפטים על הפסוק (כד, יב) "וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה... וְאַתָּנָה לֶךְ אֶת-לַחַת הָאֲבָבִן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַכְתִּי לְהוֹרְתָם":

והתורה. פירשו חז"ל בברכות (ה) זה מקרא [...] אכן על כרחך אינו כמו שהיא כתובה לפנינו. שהרי לא נשלמה ערוין אלא כמו שהיתה כתובה לפני ה' כולה שמותיו של הקב"ה שבהם ברא שמים וארץ [...] וכל זה ניתן למשה בסיני אלא שלא נתפשט שמותיו על צורה שניתנה לנו אלא פרשיות פרשיות בכל משך ארבעים שנה עד מות משה והתורה הלז היינו שמותיו של הקב"ה היו כתובים על הלוחות הראשונות כמש"כ להלן ל"ב ט"ו בשם הירושלמי. וגם בלוחות השניות כמבואר בלי"ד א' וכ"ז:

דברים ברורים אלו, חוזר ומדגיש הנצי"ב בכמה מקומות³, וקובע זאת כדבר פשוט על פי חכמינו בש"ס ומדרשים, ועל פי הסברא - "שהרי לא נשלמה עדיין". וכאמור,

³ להלן דבריו בשמות לד, כז:

כתב לך את הדברים האלה. לפי הפשט למד מעניינו דבכתיבה על הלוחות מיירי... אלא בכל התורה נצטוו משה שמלבר שיכתוב ה' על הלוחות עשרת הדברים יכתוב משה על הלוחות את הדברים האלה מבראשית עד לעיני כל ישראל. וכמו שהיו חקוקים על הלוחות הראשונות כמו שכתוב לעיל כ"ד י"ג. ואתנה לך את לחות האבן והתורה. כך היו חקוקים על הלוחות השניות על ידי משה. וכבר נתבאר שם שאין הפירוש שהיו כתובים כמו שהתורה לפנינו אלא השמות שבהם נבראו שמים וארץ. והן הן גופי תורה אחר שנתפשטו.

הרב קופרמן זצ"ל, כתלמיד מובהק של הספר 'העמק דבר', אימץ שיטה עמוקה זו בספריו וקבע אותה גם כלבנה בתוך בניין משנת הספורנו על סדר התורה.⁴

ד. הצעה נוספת

הרב מציע גם דרך אחרת, שגם אם משה רבינו קיבל את כל תרי"ג המצוות כפי שהן לפנינו, עדיין במשך מ' שנים שעד חתימת התורה חלה התפתחות מתואמת בתפקודה של כל מצווה כחלק מן המערכת הכללית. וכך מגדיר הרב:

אפשרות ב: מצוות לא נתחדשו, אלא נשארו במסגרת כלליתיהן דקדוקיהן ופריטיהן שנמסרו בעל פה למשה בסיני, אבל השתנה התיפקוד של חלק זה או אחר של המצווה. משל למה הדבר דומה, לאדם שנפגע באחד מאבריו. כעבור זמן, אבר אחר שבגופו ממלא את תפקידו של האבר שנפגע. כך בגוף של עם ישראל ותורתו ('ישראל ואורייתא'), כאשר נפגע חלק מסויים של האורגניזם הייחודי הזה, חלק אחר של אותו אורגניזם ממלא את החסר, כדי לשמור על השלימות של 'חד הוא'.⁵

הרב מדגים את הרעיון על ידי מצוות "מנחת הנסכים". הנסכים מוקרבים כתוספת לקורבן. ברם האם גם "נערי ישראל", שהקריבו במעמד הר סיני קורבנות, צירפו לקורבן את הנסכים? אין לכך זכר בכתוב. הופעת הנסכים במקרא היא לאחר חטא

---

⁴ קטע שמסכם טוב את העניין (מתוך ספרו פש"מ ח"א עמוד 91): "ולוא חטאו ישראל בעגל לא ניתנה להם תורתנו של היום, אלא תורה הכתובה ע"י הקב"ה עצמו באותיות שמותיו הקדושים. ולולא חטאו ישראל במרגלים ולולא הואיל משה באר להם את התורה הזאת, לא ניתנה להם אלא שלושה חומשי תורה בלבד. כי כבר העיר הרמב"ן שחומש במדבר עוסק בעיקר במצוות לשעה, בעוד ההלכה לדורות בחומש זה היא מעין נספחים לחומש ויקרא. אילו משה רבינו לא הואיל לבאר להם את התורה, היינו לומדים את המצוות המבוארות שבחומש דברים על ידי כללים של תורה שבעל פה, אשר בוודאי היו שונים מאלה שיש לנו היום. הוספת שני חומשים (אחד בעיקר סיפורי ואחד בעיקר הלכות) משנה, איפוא, את היחסים בין תורה שבכתב ובין תורה שבעל פה, ובמילא את המידות אשר תורה שבכתב זו החדשה נדרשת בהן. אשר למצוות המחודשות, ניתן לומר בעקבות הספורנו: או שאמנם מצוות אלה נתחדשו, כלומר ניתוספו, או שמצוות אלו הפכו מבעל פה לבכתב. הדרך הראשונה הולמת את דרכנו ב"מן החתומה אל המגילה", ואילו הדרך השנייה הולמת את תפיסתנו "מן המגילה אל החתומה", עיין בפרק הבא". (הרב מתכוון לשני החלקים הנוספים של פרק 5. – (ה.)

⁵ ספר 'פשוטו של מקרא' חלק ב' עמוד 148. ראה גם בחלק א' עמודים 87-86.

העגל, בקורבן התמיד של ציבור. ומה היה עד אז? אם הנסכים הם חלק אינטגרלי מהקרבן קורבן – מדוע נפקד מקומם עד כה? הרב קושר זאת לתכלית הקורבן והיא: "ריח ניחוח לה"⁶. ואלו דבריו:

אפשר לומר כי מאז ומתמיד היה דין של מנחת נסכים. אולם בהתחלה, לא היה נחוץ כדי שהקרבן יגיע לידי תכליתו של "ריח ניחוח". כתוצאה מחטאים אלה (עגל ומרגלים) היה צורך להיעזר על ידי מנחת נסכים, כדי להביא את הקרבן ליעדו.⁷

לא נאריך בשיטת הספורנו בעניין מנחות ונסכים, אך לא אמנע מלהביא את דברי הספורנו בעניין זה (ויקרא טו, ג):

לעשות ריח ניחוח... והקריב המקריב – הנה עד העגל היה הקרבן "ריח ניחוח" בזולת מנחה ונסכים, כענין בהבל ובנח ובאברהם, וכענין "וישלח את נערי בני ישראל, ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים" (שמות כד, ה), לא זולת זה. ובחטאם בעגל הצריך מנחה ונסכים לעולת התמיד שהיא קרבן צבור. ומאז שחטאו במרגלים הצריך מנחה ונסכים להכשיר גם קרבן יחיד.

כמראה מקום בלבד להרחבת העיון בסוגית תורת הקרבנות, אפנה לכתבי הרב קופרמן בספרו "פשוטו של מקרא" חלק א: מדור א' פרק 5 (א), ובחלק ב: מדור ה פרק 1 (א).

ה. שיטת הספורנו נתקבלה על האחרונים

הרב קופרמן מציין בכמה מקומות, שאף קשה למצוא יסוד מוצק לדברי הספורנו מגדולי הראשונים, אך בעקבותיו הלכו אחרונים רבים. המעמיק בספרים 'משך חכמה' ו'העמק דבר' ייווכח כי הבנה זו נפוצה מאוד בין בתרי חידושיהם. אביא כאן מדברי הרב קופרמן בפתיחת הפרק העוסק במשנה הספורנו:

---

⁶ קטע זה העתקתי ממארו של הרב שטיינר בהמכלול. מאמר זה הוזכר בסדרת מאמרים זו פעמים רבות.

⁷ ראה הערה 5.

פרק זה בנוי כולו על משנתו של רבינו עובדיה ספורנו לחמישה חומשי תורה. בעקבות דרכו המיוחדת הלכו כמה מבין האחרונים (נצי"ב, משך חכמה, כתב והקבלה ועוד). קשה למצוא יסוד מוצק לדבריו אצל גדולי הראשונים.⁸

אמנם בהמשך הפרק הרב מציין חריג אחד מן הראשונים שהלך בדרך דומה – לגבי תורת הקרבנות. וזה לשון הרב קופרמן:

התיחסות ל'תורת הקרבנות' מצינו אצל הרד"ק בפירושו הארוך לתהלים מ, ז ד"זבח ומנחה לא חפצת אזניים כרית לי, עולה וחסאת לא שאלת, וזה לשונו: ה"זבח" הוא זבח השלמים, וה"מנחה" היא סולת בלולה בשמן כמו שכתוב (ויקרא ב, א). ו"העולה" היא באה לכפר על מצות עשה שעבר, "וחסאת" הוא קרבן החסאת כמו שכתוב (ויקרא פרק ד). והנה אמר "לא חפצת" ו"לא שאלת" ונאמר (בירמיה ז, כב) "כי לא דברתי עם אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח". והנה מצאנו בתורה (שמות ל, במדבר כח) שמצוה על התמידים להקריבם בכל יום! התשובה בזאת השאלה: כי תחילת מצות האל לישראל לא היתה אלא שישמעו בקולו. וכן אמר במרה (שמות טו כו) "אם שמוע תשמע לקול ה' אלקיך והישר בעיניו תעשה". וכשהתחילו לחטוא צוה אותם על הקרבנות - על קרבנות היחידים ועל קרבנות הצבור. על קרבנות היחידים שיקריבו אותם החוטאים, ועל קרבנות הצבור צוה שיהיו תמידים בכל יום, לפי שאי אפשר שלא יהיו בכל ישראל רבים חוטאים בכל יום ויהיו רבים בהם שלא ידעו מה הם חייבים מעצמם להקריב, ויהיו קרבנות הצבור כפרה להם בשובם מחטאם. ואילו לא חטאו ישראל במדבר לא צוה אותם האל יתברך על הקרבנות. כי בתחילה לא צוה אותם עליהם כמו שאמר ירמיה בסוף הפסוק שהוא "כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי". וכן בעשרת הדברים שהם כוללים כל התורה, אין בהם זכר לקרבנות. ואם לא יחטא איש, איננו צריך קרבן, והוא טוב לפני ה' יתברך יותר מאותו שחוטא ומקריב, כמו שאמר (שמואל א, טו, כב) "החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' הנה שמוע מזבח טוב" עכ"ל הרד"ק. הרי לכאורה מחלוקת עקרונית בין הרד"ק והספורנו בשאלת קרבנות רשות לפני מתן תורה וקרבנות תמיד בין מתן תורה וחסאת העגל.⁹

⁸ ח"א מדור א, פרק 5 (א).

⁹ שם עמוד 90.

האמת היא, שאף הרמב"ם סבר כך ביחס לקרבנות, ואין כאן המקום להאריך במשנת הרמב"ם בנושא זה. אך ראוי לציין שעומק תפיסתו הפילוסופית של הרמב"ם על קרבנות שונה בתכלית מהמוצג כאן לפי הספורנו. הן אמת שלפי הספורנו, מצוות הקרבנות והמקדש שייכים רק אחר החטא, אך לאו מטעמיה דהרמב"ם ש'דיברה תורה כנגד יצר הרע' וכדי ש'לא יזבחו את זבחייהם לשעירים' וכו'. אלא מהטעם שהוא "ריח ניחוח לה", ומה שרק אחר החטא נצטוו לזה ולא לפני החטא, הוא משום שהתרחקו ממדרגתם הקרובה לאל, והוצטרכו לצעדים ומצוות נוספות.